

چارچوب نظارت شرعی در انطباق با اصول حاکمیت شرکتی در نظام بانکی مالزی

امیر تکلو^۱

محمدصادق عبداللهی پور^{۲*}

مصطفی سرگلزایی^۳

چکیده

هدف از این پژوهش، ارائه چارچوبی است تا به کمک آن، چشم‌اندازی برای فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در بانک‌های ایران در سطح رویه‌های سازمانی ارائه شود. بدین منظور، ابتدا ساختارهای نظارت شرعی در کشورهای دارای پنجره بانکداری اسلامی، از دو جنبه نهادی و ابزاری بررسی و به‌اتکای پژوهش‌های بین‌المللی و داخلی، تلاش شد تا موفق‌ترین تجربه پیاده‌سازی سازوکارهای نظارت و تطبیق شرعی، انتخاب و از جنبه‌های مختلف به‌دقت بررسی شود. به نظر می‌رسد، در خصوص موضوع فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در نظام بانکداری ایران، به‌عنوان کشوری که در اجرای بانکداری اسلامی با مشکلاتی روبه‌رو است، هنوز مستندات علمی و اجرایی جامعی تدوین نشده است. بنابراین، با استفاده از رویکرد چشم‌اندازسازی در روش پژوهش آینده‌پژوهی تلاش شد تا برای تدوین چشم‌انداز مطلوب در کشور، چارچوب مناسبی تبیین شود. بدین منظور، با اتکا به پژوهش‌های بین‌المللی پیشین، نظام نظارت و تطبیق شرعی مالزی که کشوری پیشرو در اجرای بانکداری اسلامی است، به‌عنوان الگوی چشم‌انداز در نظر گرفته شد و با بررسی بسترهای قانونی و مقرراتی، ظرفیت‌های نهادی و ابزاری، پژوهش‌ها و دستاوردهای بانکداری اسلامی و برنامه‌های در دست اجرا و آتی مصوب نهاد ناظر در این کشور، ساختاری منطبق بر فرهنگ ریسک تطبیق شرعی مالزی با تأکید بر رویه‌های سازمانی ترسیم و به‌عنوان چارچوبی معرفی شد تا از آن برای تدوین چشم‌انداز فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در نظام بانکداری ایران بهره‌برداری شود.

واژه‌های کلیدی: آینده‌پژوهی، بانک‌ها، فرهنگ ریسک تطبیق شرعی، مالزی، نظارت شرعی.

طبقه‌بندی JEL: G2۱، G2۸، G۲۸، E۴۲ و E۵۸.

۱. کارشناسی ارشد، گروه مدیریت کسب‌وکار (MBA)، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ amirtakalloo94@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری، گروه مالی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)؛ m_abdollahi@atu.ac.ir

۳. استادیار، گروه مالی و بانکی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛

mostafa.sargolzaei@atu.ac.ir

مقدمه

در این مقاله، ابتدا به تعریف چارچوب‌های نظارت شرعی در بانکداری اسلامی پرداخته شده و به‌طور دقیق، ضمن تعریف تطبیق شرعی^۱ و چارچوب‌های آن، درباره موضوع نظارت شرعی و تطبیق شرعی، پژوهش تطبیقی در سطح بین‌المللی انجام شده است. در رابطه با این موضوعات، با توجه به شرایط پیاده‌سازی بانکداری اسلامی در کشور، پژوهش‌های متعددی در داخل کشور انجام شده است، اما در گامی فراتر و در رابطه با موضوع فرهنگ ریسک تطبیق شرعی^۲ به‌عنوان کشوری که در اجرای بانکداری اسلامی در قالب قانون عملیات بانکداری بدون ربا، با مشکلاتی روبه‌رو بوده (موسویان، مهربان‌پور و حشمتی، ۱۳۹۸)، پژوهش‌های کاملی انجام شده است. بنابراین، در این پژوهش سعی شده است تا برای ترسیم فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در ایران و در سطح رویه‌های سازمانی که به تفصیل بدان پرداخته شده است، چارچوبی ارائه شود.

در ریسک تطبیق شرعی، احتمال دارد که یک محصول یا خدمت مالی در زمان حال یا در آینده با اصول و استانداردهای پذیرفته‌شده شریعت، مطابقت نداشته باشد. وجه تمایز محصولات و خدماتی که به‌طور ویژه برای بازارهای مالی اسلامی طراحی شده‌اند، همان تطبیق با اصول شرعی است، در حالی که ممکن است آنها به‌لحاظ ظاهری با محصولات و خدمات متعارف، تفاوتی نداشته باشند (دیرونزو،^۳ ۲۰۰۷). اهمیت تبیین فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در بانک‌های اسلامی، ناشی از گستردگی عملیات آنها است، بنابراین ضروری است تا به‌منظور افزایش اطمینان از رعایت این موضوع هم‌گام با تغییرات روز، چارچوبی تعریف شود (گزارش چارچوب نظارتی و مقرراتی بانک نگارا مالزی،^۴ ۲۰۱۸).

هدف این پژوهش، ارائه چارچوبی برای فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در نظام بانکداری ایران و با تأکید بر رویه‌های سازمانی است، به‌طوری که بتوان از آن، در ترسیم چشم‌انداز این حوزه استفاده کرد. بدین منظور، ابتدا ساختارهای نظارت شرعی در کشورهای دارای پنجره بانکداری اسلامی از جنبه نهادی و ابزاری بررسی شده، سپس به اتکای پژوهش‌های بین‌المللی و داخلی متعدد، مناسب‌ترین تجربه^۵ مربوط به پیاده‌سازی سازوکارهای نظارت و تطبیق شرعی از بین کشورهای

-
1. Shariah Compliance
 2. Shariah Compliance Risk Culture
 3. Yusuf Talal DeLorenzo
 4. Bank Negara Malaysia (BNM)
 5. Best Practice

مختلف انتخاب و از جنبه‌های مختلف از جمله قانونی، مقرراتی و نهادی به‌دقت بررسی شده است تا به‌عنوان الگو استفاده شود.

در این پژوهش، با استفاده از روش پژوهش آینده‌پژوهی و با انتخاب رویکرد گذشته‌نگر^۱ در کشور الگوی هدف و ترکیب آن با روش چشم‌اندازسازی^۲ سعی شده است تا چارچوب مدنظر برای فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در ایران در قالب آینده‌پژوهی تعریف و تبیین شود.

در بخش‌های بعدی، به‌ترتیب بررسی چارچوب نظری و پیشینه پژوهش بررسی شده و سپس، با تبیین روش پژوهش، یافته‌ها و نتایج پژوهش بررسی شده است. در پایان، پیشنهادها و محدودیت‌های پژوهش ارائه شده است.

چارچوب نظری

نظارت شرعی

اصول شرعی، بنیان پیاده‌سازی مالی اسلامی است که استخراج آن از طریق بررسی اعتقادات شرعی، شرایط و اصولی استنباطی شریعت انجام می‌شود. در بسیاری از کشورها، هر بانک اسلامی دارای یک هیئت نظارت شرعی (SSB)^۳ است. اعضای این کمیته معمولاً متخصصان فقهی هستند که عملیات حسابداری و جنبه‌های عملکرد مالی بانک را از دیدگاه اسلامی رصد می‌کنند (نیفر، سالی و جربانی^۴، ۲۰۲۰). هیئت نظارت شرعی یک ابزار حاکمیت شرکتی داخلی است که فعالیت‌های بانک‌های اسلامی را در طلایع نور اصول اسلامی زیر نظر دارد. این هیئت، در خصوص شفافیت سازمان و مسئولیت‌پذیری آن در چارچوب بانکداری اسلامی اطمینان‌بخشی می‌کند (اسلام، سادکین، رحمان و چودری^۵، ۲۰۲۱).

هیئت نظارت شرعی، مسئول مدیریت، بازبینی و نظارت بر فعالیت‌های مالی اسلامی مؤسسه‌های اعتباری است. اعضای این هیئت به‌طور فعال در جلسات کمیته تخصصی تطبیق که زیر نظر هیئت‌مدیره بانک‌ها فعالیت می‌کنند، شرکت کرده و از تطبیق شرعی در همه سطوح عملیات بانکداری اطمینان حاصل می‌کنند (بوخاری، هاشم و عمران^۶، ۲۰۲۰ و گراسا^۷، ۲۰۱۵).

1. Back-view Mirror Analysis
2. Visioning
3. Shariah Supervisory Board
4. Neifar, Salhi & Jarboui
5. Islam, Sadekin, Rahman & Chowdhury
6. Bukhari, Hashim & Amran
7. Grassa

این هیئت در اجرای وظایف خود، برای اطمینان از استقلال و اثربخشی فعالیت‌ها، به ساختار شفاف‌ی نیاز دارد که می‌تواند در قالب فرهنگ ریسک تطبیق شرعی تعریف شود. اعضای هیئت نظارت شرعی، بر فعالیت‌های بانکداری اسلامی، تأثیر حائز اهمیتی دارند و در این راستا گاهی اوقات، حتی به استقرار حسابرس شرعی در سطح شعب بانک اقدام می‌کنند (مالی، کسون و نیپیر^۱، ۲۰۰۶).

تطبیق شرعی

تطبیق شرعی به تطبیق با قوانین اسلامی بر اساس آموزه‌های قرآن و سنت اشاره دارد. اصول تطبیق شرعی و اطمینان از رعایت آنها، مهم‌ترین عامل در انتخاب بانک‌های اسلامی توسط مشتریان ایشان است. تطبیق شرعی فرایندی برای کسب اطمینان از قابلیت اتکای بانک‌های اسلامی است که به تقویت اعتماد سهام‌داران بانک نیز منجر می‌شود. به‌طور کلی، شریعت اسلام، مشارکت در ربا و معاملات پول در برابر پول، طلا در برابر و طلا و... را منع کرده است (احمد، محی‌الدین، رحمان، تریک و عظیم^۲، ۲۰۲۲). قوانین و مقررات اسلامی از بانکداری بدون ربا، حمایت می‌کنند (بابا، ظبری و کسری^۳، ۲۰۱۸).

شواهد نشان می‌دهد که صنعت بانکداری اسلامی به‌دلیل نظام بدون بهره، در بحران‌های مالی جهانی کمتر از سایر بانک‌ها آسیب دیده است. در نتیجه، بسیاری از بانک‌های تجاری، برای معرفی خدمات بانکداری منطبق با شریعت انگیزه پیدا کردند تا ضمن جذب مشتریان جدید، مشتریان فعلی بانکداری متعارف را نیز به سمت استفاده از این خدمات سوق دهند (آسیه^۴، ۲۰۱۸ و وو، چن و لی^۵، ۲۰۱۹). بنابراین، مدیران بانک‌ها نیاز دارند تا بر مسائل تطبیق شرعی متمرکز شوند. در واقع، تطبیق شرعی، معضلی برای رقابت با بانکداری سنتی و مدرن نیست، بلکه بانک‌های اسلامی باید دانش و تعهد شرعی خود را افزایش دهند تا قادر باشد به مشتریان خود خدمات بهتری ارائه کنند (یولوا^۶، ۲۰۱۴).

اطمینان از انجام تطبیق شرعی، از طریق حاکمیت شرعی^۷ انجام می‌شود. حاکمیت شرعی، نظام کاملی برای ترسیم سازوکاری است که نشان می‌دهد مؤسسه‌های مالی اسلامی^۸ تا چه میزان، اصول

1. Maali, Casson & Napier
2. Ahmed, Mohiuddin, Rahman, Tarique & Azim
3. Baba, Zabri & Kaseri
4. Aisyah
5. Wu, Chen & Li
6. Ullah
7. Shariah Compliance
8. Islamic Financial Institutions (IFI)

شرعی را در انجام فعالیت‌های کاری خود رعایت می‌کنند. بنابراین، در ساختار حاکمیت شرکتی در بانک‌های اسلامی، یکی از وظایف کمیته، تطبیق همین موضوع است که بدین منظور، مدیریت ریسک باید تطبیق شرعی نیز انجام دهد (عالم، رحمان، رونی، اددجی و حسن^۱، ۲۰۲۲).

حاکمیت شرعی به‌عنوان ساختار حاکمیتی متمایزی در معماری مالی سازمان تعریف می‌شود، زیرا در مقایسه با ساختار متعارف حاکمیت شرکتی، با جنبه‌های مذهبی و اعتقادی تمامی فعالیت‌های مؤسسه‌های مالی اسلامی سروکار دارد (اسلام و بوئیان^۲، ۲۰۱۹).

در حال حاضر، مالزی پیشرو بازارهای مالی اسلامی است که ارزش آن بیش از ۴۱۲ میلیارد دلار است و سهم بازار دارایی‌های مالی اسلامی در سال ۲۰۲۰ به ۴۰ درصد رسیده است. بر اساس گزارش جهانی مالی اسلامی در سال ۲۰۱۹، مالزی با امتیازهای ۸۱/۰۵، کشور برتر در حوزه مالی اسلامی بوده است. سطح متوسط کارایی در مالزی، بالاتر از میانگین است و این شرایط نشان می‌دهد که بانک‌های اسلامی در مالزی کارآمدتر از بانک‌های حتی کشوری مانند اندونزی هستند. آمارهای موجود در سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد که بانک CIMB اسلامی برهاد مالزی، مای بانک اسلامی برهاد مالزی و بانک اسلامی RHB به حداکثر سطح کارایی رسیده‌اند. بنابراین، می‌توان ادعا کرد که کشور مالزی پرچم‌دار پیاده‌سازی ساختارهای نظارت شرعی بانکداری اسلامی در جهان محسوب می‌شود (روسیدیانا و عسلفیه^۳، ۲۰۲۱).

مالزی، سریع‌ترین کشور در حال رشد در صنعت با سهم بازار شایان توجهی در بانکداری اسلامی است که در، حدود ۲۶ درصد از کل دارایی‌های بانکداری ملی مشارکت دارد و در کنار سهم بازار شایان توجهی که به خود اختصاص داده است، رشد صنعت بانکداری اسلامی مالزی نیز به‌نسبت بالا است. در شاخص کشورهای مالی اسلامی (IFCI)^۴ با تمرکز بر گزارش مالی اسلامی جهانی (۲۰۱۹)، از سال ۲۰۱۱ تاکنون، صنعت مالی اسلامی مالزی بالاتر از سایر کشورهای اسلامی قرار گرفته و گوی سبقت را از سایر کشورهای اسلامی ربوده است. شاخص IFCI آخرین شاخص رتبه‌بندی‌شده توسط کشورهای مختلف در خصوص وضعیت مالی بانکداری اسلامی در سطح ملی و بین‌المللی و نقش دولتی هر کشور در صنعت است. شاخص IFCI برای ثبت رشد صنعت و ارزیابی فوری امور مالی و بانکداری اسلامی در کشورهای مختلف ایجاد شد (پانتاس و سوستیوهادی و ازویتا^۵، ۲۰۲۱).

1. Alam, Rahman, Runy, Adedeji & Hassan

2. Islam & Bhuiyan

3. Rusydiana and Assalafiyah

4. Islamic Financial Country Index

5. Pantas, Susetyohadi & Azwita

بنابراین، در ادامه پژوهش به اتکای پژوهش‌های معتبر بین‌المللی و دستاوردهای کشورهای مختلف در پیاده‌سازی بانکداری اسلامی و به اتکای چارچوب نظری ارائه‌شده، کشور مالزی به‌عنوان الگو و چشم‌انداز اجرای بانکداری اسلامی و به‌طور مشخص فرهنگ ریسک تطبیق شرعی و با تأکید بر رویه‌های سازمانی معرفی شده که در بخش روش پژوهش از این موضوع برای اجرای رویکرد چشم‌اندازسازی در آینده‌پژوهی استفاده شده است.

بر این اساس، پیشینه پژوهش به دو بخش پژوهش‌های بانکداری اسلامی و به‌طور مشخص، ریسک تطبیق شرعی در کشور مالزی و سایر کشورها طبقه‌بندی شده و تلاش شده است تا با استفاده از ساختارهای موجود و آتی در کشور مالزی و منظور کردن مشاهده‌های داخل کشور، رهنمودهای اصلی به‌منظور تدوین چارچوب فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در سطح رویه‌های سازمانی در کشور احصا شود که در بخش یافته‌های پژوهش به آن اشاره شده است.

پیشینه پژوهش‌های داخلی

موسویان، آذر و میثمی (۱۳۹۳)، در پژوهشی با استفاده از تجربه‌های نخبگان حوزه بانکداری و نظارت شرعی، به‌دنبال بررسی الگوهای مختلف انجام کامل نظارت شرعی در بانکداری کشور بودند. در این پژوهش، برای ارزیابی و بررسی اطلاعات و الگوهای موجود، از آزمون‌های تحلیل واریانس فریدمن استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده از جمع‌آوری اطلاعات و بررسی آنها با استفاده از روش دلفی نشان می‌دهد که در دهه‌های گذشته، در مسیر رعایت کامل استانداردهای بانکداری بدون ربا در کشور موفقیت نسبی به دست نیامده است و بانک‌های کشور نتوانسته‌اند چارچوب‌های نظارت شرعی را رعایت کنند. یکی دیگر از نتایج این پژوهش آن است که مدل حداکثری، بهترین الگو برای اجرای نظارت شرعی است. این پژوهش، دستورالعمل‌های مناسبی برای اجرای بانکداری بدون ربا و نظارت شرعی با توجه به شرایط خاص بانکداری در ایران ارائه می‌دهد.

در پژوهشی دیگر، با استفاده از پیشینه پژوهشی، شیوه‌نظارتی در کشورهای مختلف که در آنها، بانکداری اسلامی اعمال می‌شود، بررسی شده است. کشورهای بررسی‌شده به‌طور لزوم اسلامی نیستند و هدف این پژوهش آن است که شیوه‌های نظارتی موجود با یکدیگر مقایسه شده و برنامه‌ای مدون با شیوه‌های اجرای مناسب آن در کشور پیشنهاد شود که در قالب نظارت شرعی و تحلیل تطبیق شرعی است. پیامدهای اجرای این برنامه‌ها نیز بررسی شده است. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که می‌توان با برنامه‌ریزی دقیق، اجرای مناسب الگوهای بررسی‌شده و ایجاد یک نظام

نظارت شرعی منسجم، نظارت شرعی را به‌طور کامل اجرا کرد و بانک‌های موجود در کشور را هرچه بیشتر به‌سمت بانکداری اسلامی سوق داد. در انتهای پژوهش نیز چند پیشنهاد سیاستی در راستای ایجاد نظام نظارت شرعی بیان شده است (میثمی، موسویان، عبدالهی و امرالهی، ۱۳۹۱).

پیشینه پژوهش داخلی و بین‌المللی (غیر از مالزی)

در پژوهشی سعی شده است تا مناسب‌ترین عملکرد نظارت برای مدیریت ریسک تطبیق شرعی در بانک اسلامی اندونزی بر اساس ادبیات موجود بررسی شود. در این پژوهش، برای تحلیل، بررسی و ارزیابی عملکرد نظارت بانکداری اسلامی در اندونزی و بانکداری اسلامی در مالزی برای مقاصد مقایسه‌ای، از رویکرد تعلیمی استاندارد استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که رتبه‌بندی ریسک شرعی می‌تواند برای مدیریت ریسک تطبیق شرعی در بانک‌های اسلامی استفاده شود و عوامل آنها با استانداردهای بازل^۱، AAOIFI^۲ و IFSB^۳ مطابق است. در این پژوهش، گنجاندن عوامل اضافی بر عملکرد هیئت نظارت شرعی (SSB)، از جمله ارزیابی کیفیت نظارت توسط اعضای هیئت نظارت شرعی، پیشنهاد داده شده است. در ادامه، بیان شده که برای بانکداری اسلامی در کشور اندونزی، رویکرد رتبه‌بندی ریسک شرعی می‌تواند با تکنیک‌های رتبه‌بندی ریسک داخلی و خارجی کاربردی ترکیب شود تا کیفیت خدمات امیدوارکننده‌ای ارائه دهد و اطمینان حاصل کند که ارائه محصولات و خدمات مختلف با قوانین و اصول شرعی مطابقت دارد (ستیوان^۴، ۲۰۲۱). پژوهشی با هدف بررسی تأثیر تطبیق شرعی و حاکمیت شرکتی اسلامی بر عملکرد مالی بانک‌های تجاری اسلامی در سال ۲۰۱۹ انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش، کلیه بانک‌های تجاری شرعی ثبت‌شده در بانک مرکزی کشور اندونزی در بازه زمانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷ بوده و نمونه‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. کل نمونه استفاده‌شده در این پژوهش، هشت بانک تجارت اسلامی با دوره پژوهش پنج‌ساله است. روش تحلیلی استفاده‌شده در این پژوهش، رگرسیون چندگانه است که با استفاده از نرم‌افزار اسپاس‌اس پردازش شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که به‌طور هم‌زمان، تطبیق شرعی و حاکمیت شرکتی اسلامی بر عملکرد مالی بانک‌های تجاری اسلامی، تأثیر مثبت و معناداری دارد (جوویتا، سیتواتی و کالسام^۵، ۲۰۱۹).

1. Basel
2. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution
3. Islamic Financial Services Board
4. Setiawan
5. Djuwita, Setiowati & Kulsum

در پژوهشی، تأثیر تطبیق شرعی، ادراک ریسک و کیفیت خدمات بر اعتماد و وفاداری مشتریان بانک‌های اسلامی بررسی شده است. این پژوهش، با استفاده از اطلاعات صد مشتری از چهار بانک اسلامی در کشور اندونزی و یک مدل معادلات ساختاری عاملی انجام شده است. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که تطبیق شرعی، درک ریسک و کیفیت خدمات به‌طور شایان توجهی بر اعتماد مشتری، تطبیق شرعی و درک ریسک بر وفاداری مشتری تأثیر می‌گذارد و کیفیت خدمات بر وفاداری مشتری، تأثیر معناداری ندارد. این یافته‌ها نشان می‌دهد که تطبیق شرعی، درک ریسک و کیفیت خدمات، در اعتماد و وفاداری مشتریان بانک روستایی اسلامی، عوامل مهمی هستند (ویونو و ابراهیم، ۲۰۲۰).

نقشی که دولت در نظارت شرعی بر عملکرد بانکداری ایران و مؤسسه‌های مالی موجود ایفا می‌کند، در پژوهشی دیگر بررسی می‌شود. در ابتدای پژوهش، مزیت نظارت بر عملکرد بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی، نقش بانک مرکزی و استانداردها و قوانین موجود، بررسی شده است. سپس، لزوم دخالت شرع در بانکداری و نظارت شرعی و لزوم وجود نهادهای ناظر شرعی بر سیستم بانکی که مهم‌ترین آنها، شورای نگهبان است، تحلیل و بررسی شده است. در نهایت، به اهمیت نقش دولت در نظارت شرعی تأکید شده است (علیزاده، حسن نژاد و مسعودنیا، ۱۳۹۹). در جدول ۱ ساختارهای نظارت شرعی کشورهای بررسی‌شده در پژوهش بیان‌شده ارائه شده است.

جدول ۱. مقایسه شرایط حاکم بر نظارت شرعی در کشورهای مختلف

نام کشور	سطح نظارت شرعی (بانک مرکزی، دولت و مؤسسه‌های مالی)	اختیارات ناظران شرعی	اختیارات ناظران شرعی مرجع	مرجع انتخاب‌کننده اعضای هیئت شرعی مؤسسه‌ای	اجباری یا اختیاری بودن	مرجع عالی حل اختلاف بین اعضای کمیته‌های فقهی	وجود قانون واحد
ایران	بانک مرکزی	-	مشورتی	-	-	-	خبر
امارات	دولت و مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	هیئت‌مدیره و یا مجمع عمومی با تأیید هیئت شرعی وزارت دادگستری	اجباری		بله

نام کشور	سطح نظارت شرعی (بانک مرکزی، دولت و مؤسسه‌های مالی)	اختیارات ناظران شرعی	اختیارات ناظران شرعی مرجع	مرجع انتخاب‌کننده اعضای هیئت شرعی مؤسسه‌ای	اجباری یا اختیاری بودن	مرجع عالی حل اختلاف بین اعضای کمیته‌های فقهی	وجود قانون واحد
اندونزی	بانک مرکزی و مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	هیئت‌مدیره مؤسسه مالی با تأیید هیئت شرعی بانک مرکزی	اجباری	هیئت مالی شریعت (وابسته به بانک مرکزی)	بله
انگلیس	مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی	-	هیئت‌مدیره یا مجمع عمومی	اختیاری	-	خیر
بحرین	بانک مرکزی و مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	مشورتی، نظارتی	هیئت‌مدیره مؤسسه مالی با تأیید هیئت شرعی بانک مرکزی	اجباری	هیئت مالی مشورتی شریعت (وابسته به بانک مرکزی)	بله
عربستان	مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	-	مجمع عمومی مؤسسه مالی	اختیاری	کمیته اختلافات بانکی (وابسته به بانک مرکزی)	خیر
قطر	مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	-	هیئت‌مدیره یا مجمع عمومی	اجباری	شورای عالی شریعت (وابسته به بانک مرکزی)	بله
کویت	مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	-	مجمع عمومی	اجباری	کمیته فتاوا (وابسته به وزارت اوقاف)	بله
مالزی	بانک مرکزی و مؤسسه‌های مالی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	هیئت‌مدیره مؤسسه مالی با تأیید هیئت شرعی بانک مرکزی	اجباری	شورای ملی مشورتی شریعت (وابسته به بانک مرکزی)	بله

منبع: میثمی، موسویان، عبداللهی و امرالهی، ۱۳۹۱؛ موسویان، آذر و میثمی، ۱۳۹۳

پیشینه پژوهش مالزی

در این بخش، پژوهش‌های علمی، اجرایی و دستاوردهای اجرای بانکداری اسلامی و به‌طور مشخص ریسک تطبیق شرعی در کشور مالزی، به‌عنوان الگوی موفق اجرای بانکداری اسلامی بررسی می‌شود. همچنین، چارچوب‌های آتی در این خصوص که به تصویب نهاد مقررات‌گذار و ناظر بانکی در این کشور رسیده است، بررسی شده است. بنابراین، محتوای این بخش، منبع اصلی به‌منظور احصای رهنمودهای اصلی برای ترسیم چارچوبی است که با استفاده از آن می‌توان به تدوین فرهنگ ریسک تطبیق شرعی با تأکید بر رویه‌های سازمانی در داخل کشور اقدام کرد. نحوه برقراری این ارتباط از طریق رویکرد چشم‌اندازسازی در روش پژوهش آینده‌پژوهی است که در همان بخش به آن پرداخته شده است.

حجم کل بازار سرمایه مالزی در سال ۲۰۲۱ به ۳/۵ تریلیون رینگیت در مقایسه با ۳/۴ تریلیون رینگیت در سال ۲۰۲۰ و ۳/۲ تریلیون رینگیت در سال ۲۰۱۹ و ارزش بازار سهام نیز به ۱/۷۹ تریلیون رینگیت در مقایسه با ۱/۸۲ تریلیون رینگیت در سال ۲۰۲۰ رسیده است. به‌طور کلی، ارزش بازار اوراق قرضه به ۱/۷ تریلیون رینگیت افزایش یافته که با توجه به ارزش ۱/۶ تریلیون رینگیتی ثبت‌شده در سال ۲۰۲۰، نشان‌دهنده سطوح بالاتر بدهی است. مالزی همچنان رهبری خود را در بازار سرمایه اسلامی در سال ۲۰۲۱ با اندازه بازار ۲۳۰۸/۵۴۸ میلیارد رینگیت در پایان سال ۲۰۲۱ حفظ کرده است. اوراق قرضه شرکتی و بازارهای صکوک مالزی در مجموع ۱۱۴/۲۸ میلیارد رینگیت را در سال ۲۰۲۱ منتشر کرده که به‌معنای افزایش ۹/۲۸ درصدی نسبت به ۱۰۴/۵۸ میلیارد رینگیت در سال ۲۰۲۰ است (گزارش سالانه کمیسیون اوراق بهادار مالزی، ۲۰۲۱).

نهادهای نظارتی مالزی

• بانک BNM

بانک BNM، نهادی قانونی متعلق به دولت مالزی است که بر اساس قانون بانک مرکزی مالزی در سال ۱۹۵۸ تأسیس شده و طبق قانون بانک مرکزی مالزی (CBA) که در ۲۵ نوامبر ۲۰۰۹ لازم‌الاجرا شد، به فعالیت خود ادامه می‌دهد. بانک BNM این اختیار را دارد که به‌عنوان تنظیم‌کننده مؤسسه‌های بانکی با قوانین مربوطه و CBA عمل کند. قانون CBA، به بانک BNM برای دستیابی به وظایف، اختیارات و ابزارهای لازم را اعطا می‌کند و به دوگانگی سیستم مالی متعارف و اسلامی در مالزی مشروعیت می‌بخشد و با انجام این کار، پایه قانونی را برای توسعه یک سیستم مالی اسلامی در داخل ایجاد می‌کند. اهداف اولیه BNM، شامل اجرای محتاطانه سیاست پولی، ثبات

سیستم مالی و توسعه یک بخش مالی سالم و مترقی است. در اجرای موارد بیان شده، BNM مسئول مشاوره به دولت در خصوص سیاست‌های کلان اقتصادی و مدیریت بدهی است. همچنین، تنها مرجع صدور ارز و مدیریت ذخایر ارزی بین‌المللی کشور مالزی است. سایر وظایف BNM شامل تنظیم و نظارت بر مؤسسه‌های مالی و نظارت بر سیستم‌های پرداخت، بازارهای پول و بازارهای ارز است. از دیدگاه نظارتی، BNM توسط قوانین مربوطه این اختیار را دارد که مؤسسه‌های بانکی را ارزیابی کند و این کار را از طریق یک رویکرد نظارتی مبتنی بر ریسک انجام می‌دهد که نحوه شناسایی، کنترل و برخورد همه مؤسسه‌های مالی با ریسک‌های تجاری مربوطه را نظارت و بررسی می‌کند (دی کروز،^۱ ۲۰۲۲).

• کمیسیون اوراق بهادار^۲

افزون بر موارد بیان شده، مؤسسه‌های مالی و بانک‌های سرمایه‌گذاری که خدمات بازار سرمایه را ارائه می‌دهند، توسط کمیسیون اوراق بهادار تنظیم می‌شوند. کمیسیون اوراق بهادار، نهادی قانونی با اختیارات پژوهش و اجرا است که بر اساس قانون کمیسیون اوراق بهادار ۱۹۹۳ (SCA)^۳ تأسیس شده است. این کمیسیون، نهادی نظارتی است که موظف به تنظیم بازار سرمایه مالزی است و به‌طور مستقیم، مسئول تنظیم و نظارت بر کلیه افراد دارای مجوز تحت قانون بازارهای سرمایه و خدمات ۲۰۰۷ (CMSA)^۴ با هدف اصلی حمایت از سرمایه‌گذار است (گزارش سالانه کمیسیون اوراق بهادار مالزی، ۲۰۲۱). کمیسیون اوراق بهادار، تحت قانون CMSA، مسئول اصلی تشویق و ترویج توسعه بازارهای اوراق بهادار و مشتقات و نظارت بر شرکت‌های سهامی عام برای اطمینان از تطبیق با قوانین اوراق بهادار است. قانون CMSA چارچوب واحدی را تشکیل می‌دهد که ارائه و صدور مجوز خدمات بازار سرمایه، رفتار بازار و انتشار اوراق بهادار را تنظیم می‌کند. صدور اوراق بدهی (اوراق قرضه و صکوک) در مالزی به تأیید کمیسیون اوراق بهادار نیاز دارد و بیشتر توسط دستورالعمل‌ها و یادداشت‌های عملی مختلف صادر شده توسط کمیسیون اوراق بهادار تحت قانون CMSA کنترل می‌شود (دی کروز، ۲۰۲۲).

1. D'Cruz

2. Securities Commission

3. Securities Commission Act 1993

4. Capital Markets and Services Act 2007

• نهاد لابوآن^۱

نهاد لابوآن، تنها نهاد قانونی مسئول تنظیم، نظارت و توسعه مرکز تجاری و مالی بین‌المللی لابوآن تحت قانون لابوآن FSA است. طبق وبسایت قانون لابوآن FSA، اهداف این قانون شامل ترویج و توسعه لابوآن به‌عنوان یک مرکز بین‌المللی برای تجارت و خدمات مالی، اجرای اهداف، سیاست‌ها و اولویت‌های ملی برای توسعه و اداره تجارت بین‌المللی و خدمات مالی در لابوآن است و به‌عنوان مرجع نظارتی و اجرایی در صنعت تجارت بین‌المللی و خدمات مالی در لابوآن عمل می‌کند. موارد ذکر شده شامل صدور مجوز و مقررات نهادهای دارای مجوز فعال در مرکز تجاری و مالی بین‌المللی لابوآن و نظارت بر آن نهادها برای اطمینان از تطبیق آنها با استانداردها و بهترین شیوه‌های داخلی و بین‌المللی است. قانون لابوآن FSA، مسئولیت توسعه سیاست‌ها را برای انجام خدمات تجاری و مالی در مرکز تجاری و مالی بین‌المللی لابوآن دارد (قانون خدمات مالی، ۲۰۱۳).

صنعت خدمات مالی مالزی، به‌طور سنتی، محرکی کلیدی در توسعه اقتصادی آن بوده و پایه و اساس طرح حوزه مالی (FSB)^۲، طرح جامع ده‌ساله است که توسط بانک مرکزی مالزی، بانک نگارا مالزی (BNM) با هدف مدیریت گذار مالزی به سمت تبدیل شدن به یک اقتصاد با ارزش افزوده و درآمد بالا اجرا شده است (طرح حوزه مالی، ۲۰۱۱).

بانک نگارا مالزی (BNM) طرح جدید خود (FSB 2022-2026) را در ژانویه ۲۰۲۲ منتشر کرده است. این طرح، چشم‌انداز و استراتژی‌های توسعه بخش مالی کشور را در راستای آرمان‌های کلیدی اقتصادی ملی ترسیم می‌کند. طرح FSB 2022-2026 با سه نتیجه کلی سرمایه‌گذاری برای همه، سرمایه‌گذاری برای تحول و سرمایه‌گذاری برای پایداری، پنج محور استراتژیک را برای دستیابی به این نتایج شناسایی می‌کند:

- تحول اقتصادی در بودجه
- افزایش رفاه مالی خانوارها و مشاغل
- دیجیتالی شدن پیشرفته در بخش مالی
- بهبود سیستم مالی برای تسهیل گذار به اقتصاد سبزتر
- پیشبرد امور مالی مبتنی بر ارزش از طریق رهبری مالی اسلامی

1. Labuan

2. Financial Sector Blueprint

همچنین، در این طرح تلاش‌هایی برای کمک به تسریع رشد فین تک (فناوری مالی)، به‌ویژه فین تک اسلامی، مانند راه‌حل‌های مرتبط با تجارت، تأمین مالی جایگزین، تأمین مالی اجتماعی و تأمین مالی پایدار انجام خواهد شد (طرح حوزه مالی، ۲۰۲۱).

افزون بر این، کمیسیون اوراق بهادار (SC)^۱ سومین طرح جامع بازار سرمایه (CMP3)^۲ برای سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۵ را در سپتامبر ۲۰۲۱ راه‌اندازی کرد که هدف آن، ارائه چارچوبی استراتژیک برای رشد بازار سرمایه مالزی طی ۵ سال آینده است. طرح CMP3 یکی از توانمندسازهای کلیدی اقتصاد مالزی است که راه را برای مشارکت بیشتر در رشد جمعیت این کشور با فعال کردن کانال‌های توزیع فراگیرتر و در دسترس‌تر برای سرمایه‌گذاری هموار می‌کند (طرح جامع بازار سرمایه، ۲۰۲۱). تعداد مؤسسه‌های بانکی دارای مجوز در مالزی در حال حاضر، ۵۶ مؤسسه است که شامل ۳۲ مؤسسه بانکی داخلی و ۲۴ مؤسسه بانکی خارجی است. همچنین ۱۶ بانک اسلامی وجود دارد که ۱۱ بانک مالزیایی هستند (فهرست مؤسسه‌های تأیید و ثبت‌شده^۳ بانک نگارا مالزی، ۲۰۲۱).

جدول ۲. فهرست ده بانک برتر مالزی بر اساس اندازه دارایی (برحسب رینگیت و دلار) تا پایان سال ۲۰۲۱

نام بانک	اندازه دارایی (میلیون رینگیت)	اندازه دارایی (میلیون دلار)
مایبانک ^۴	۸۹۰,۶۴۲	۱۹۵,۹۴۱
بانک CIMB	۵۳۳,۸۵۱	۱۱۷,۴۴۷
پابلیک بانک ^۵	۴۶۱,۲۷۷	۱۰۱,۴۸۰
مایبانک اسلامی	۲۸۱,۵۵۳	۶۱,۹۴۱
بانک RHB	۲۸۰,۹۳۳	۶۱,۸۰۵
هونگ لیونگ بانک ^۶	۲۳۷,۱۲۹	۵۲,۱۶۸
ای‌ام بانک ^۷	۱۷۰,۱۷۸	۳۷,۴۳۹
یونایتد اورسیز بانک ^۸	۱۲۹,۶۱۹	۲۸,۵۱۶
بانک OCBC	۹۴,۷۹۶	۲۰,۸۵۵
بانک HSBC مالزی	۸۷,۶۵۰	۱۹,۲۸۳

1. Securities Commission
2. Capital Market Masterplan
3. List of Approved and Registered Intermediaries
4. MAYBank
5. Public Bank
6. Hong Leong Bank
7. Am Bank
8. United Overseas Bank

۱۰ بانک برتر مالزی بر اساس اندازه دارایی (برحسب رینگییت و دلار) تا پایان سال ۲۰۲۱ در جدول ۲ نمایش داده شده که منبع داده‌ها از گزارش‌های سالانه یا صورت‌های مالی ۲۰۲۱ بانک‌ها است (دی‌کروز، ۲۰۲۲).

رژیم نظارتی قابل اعمال برای بانک‌ها

در راستای طرح FSB، چارچوب تنظیمی و نظارتی مالزی در رابطه با بخش بانکی و مالی تحت قانون خدمات مالی ۲۰۱۳ (FSA)^۱ و قانون خدمات مالی اسلامی ۲۰۱۳ (IFSA)^۲ که در ۳۰ ژوئن ۲۰۱۳ لازم‌الاجرا بود، ادغام شد و هم‌زمان قانون مؤسسه‌های بانکی و مالی ۱۹۸۹ (BAFIA)^۳، قانون بانکداری اسلامی ۱۹۸۳، قانون بیمه ۱۹۹۶، قانون سیستم‌های پرداخت ۲۰۰۳ و قانون کنترل مبادلات ۱۹۵۳ را با هدف ارائه یک چارچوب نظارتی برای هر دو بخش مالی متعارف و مطابق با شرع و اعطای اختیارات بیشتر به BNM برای مقابله با ریسک‌های آتی برای ثبات در بخش مالی، افزایش حمایت از مصرف‌کننده و ترویج رقابت در بخش خدمات مالی، ادغام و لغو کرد. این قوانین، حاوی مقرراتی بود که هر دستورالعمل، بخشنامه یا اطلاعیه‌ای را که پیش‌تر تحت هر قانون لغوشده در رابطه با هر ماده‌ای از قوانین قبل از لازم‌الاجرا شدن آنها صادر شده است، حفظ می‌کند (دی‌کروز، ۲۰۲۲) و بیانیه فصلی بانک نگارا مالزی: سه ماهه سوم^۴، ۲۰۲۱). در سال ۲۰۱۸، فعالیت‌های تنظیمی و نظارتی بانک همچنان بر اطمینان از انعطاف‌پذیری سیستم مالی در برابر ریسک‌های نوظهور در میان محیط چالش‌برانگیزتر متمرکز بود. پیشرفت‌های بیشتری در اجرای بسته اصلاحات بازل ۳ حاصل شد. این موضوع، با تمرکز مداوم بر تقویت شیوه‌های مدیریت ریسک در بخش‌های بانکی و بیمه، به‌ویژه در پاسخ به ریسک‌های مرتبط با سرعت سریع تغییرات تکنولوژیکی پشتیبانی می‌شود. تمرکز بیشتر بر فرهنگ نیز بخش مهمی از رویکرد مقرراتی و نظارتی بانک در تلاش برای هدایت رفتاری است که با مدیریت مسئولانه مؤسسه‌های مالی و انتظارهای جامعه سازگار باشد (زین‌الدین، عبدالراشد، عمر و حسن^۵، ۲۰۱۹).

تلاش‌های کشور مالزی برای حفظ یکپارچگی سیستم مالی و مبارزه با ریسک‌های پول‌شویی (ML)^۶ و تأمین مالی تروریسم (TF)^۷ به ارتقای رتبه‌بندی تطبیق فنی مالزی در مبارزه با پول‌شویی و

1. Financial Services Act 2013
2. Islamic Financial Services Act 2013
3. Banking and Financial Institutions Act 1989
4. BNM Quarterly Bulletin: Third Quarter 2021
5. Zainudi, Abdul Rasid, Omar & Hassan
6. Money Laundering
7. Terrorism Financing

مقابله با گروه ویژه اقدام مالی (FATF)^۱ منجر شده است. این موضوع، مالزی را در زمره کشورهای قرار می‌دهد که به دلیل مطابقت فنی با توصیه‌های FATF، رتبه بالایی دارند. کمیته ملی هماهنگی برای مقابله با پول شویی (NCC)^۲، نتایج ارزیابی ریسک ملی (NRA)^۳ را تأیید کرده است که ورودی‌های مهمی را برای کمیته ملی هماهنگی برای مقابله با پول شویی برای بازنگری برنامه استراتژیک ملی در سال ۲۰۱۹ به منظور تقویت بیشتر شناسایی و حفاظت در برابر تهدیدها در سطح ملی فراهم کرده است (آلیاس و یاسین^۴، ۲۰۲۱ و گزارش سالانه بانک نگارا مالزی، حفظ یکپارچگی مالی، ۲۰۱۹).

تحولات تنظیمی

• اجرای استانداردهای بازل ۳ و سایر اصلاحات جهانی

اجرای داخلی اصلاحات بازل ۳ همچنان در کانون فعالیت های نظارتی بانک در سال ۲۰۱۸ بوده تا اطمینان حاصل شود که سیستم بانکی مالزی قوی و انعطاف پذیر باقی می ماند. از زمان اجرای نسبت پوشش نقدینگی (LCR)^۵ در سال ۲۰۱۵، مؤسسه‌های بانکی به آرامی برای رعایت کامل حداقل الزامات مطابق با جدول زمانی جهانی، تغییر مسیر داده‌اند.

نسبت پوشش نقدینگی با الزام مؤسسه‌های بانکی به نگه داشتن بافر نقدینگی کافی برای مقابله با سناریوی نقدینگی سی‌روزه، تاب‌آوری کوتاه‌مدت را در برابر شوک‌های نقدینگی ارتقا می‌دهد. در ژانویه ۲۰۱۹، همه مؤسسه‌های بانکی، سطوح LCR را بالاتر از حداقل ۱۰۰ درصد گزارش کردند (زین‌الدین و همکاران، ۲۰۱۹).

• تمدید دوره مشاهده نسبت خالص سرمایه پایدار (NSFR)^۶

در اکتبر ۲۰۱۸، بانک تمدید دوره مشاهده NSFR را تا ۳۱ دسامبر ۲۰۱۹ اعلام کرد. الزامات، مؤسسه‌های بانکی را تشویق می‌کند تا فعالیت‌های خود را با تأمین مالی پایدار کافی به صورت مستمر تأمین کنند. در پایان سال ۲۰۱۸، میانگین NSFR برای صنعت بانکداری ۱۰۹/۳ درصد بوده با ۸۳

1. Financial Action Task Force
 2. The National Coordination Committee to Counter Money Laundering
 3. National Risk Assessment
 4. Alias and Yasin
 5. Liquidity Coverage Ratio
 6. Net Stable Funding Ratio

درصد از مؤسسه‌های بانکی سطوح NSFR حداقل ۱۰۰ درصد. در حالی که انتظار می‌رود، اکثر مؤسسه‌های بانکی در موقعیت مناسبی برای برآورده کردن حداقل الزامات NSFR قرار داشته باشند، بانک در حال انجام کارهای بیشتر روی شیوه‌های مدیریت ریسک نقدینگی مؤسسه‌های بانکی به‌عنوان ورودی اضافی برای نهایی کردن الزامات NSFR است (بخشنامه چارچوب نظارتی و مقرراتی انتشار یافته توسط بانک نگارا مالزی، ۲۰۱۸).

• پیشرفت در افشای ستون ۳ مقررات بازل

به‌عنوان بخشی از تلاش‌ها برای تقویت نظم و انضباط بازار از طریق ارائه اطلاعات معنادار و مقایسه‌شدنی در خصوص مشخصات ریسک مؤسسه‌های بانکی، بانک در خصوص الزامات تجدیدنظر شده برای مؤسسه‌های مالی، به منظور افشای اطلاعات کلیدی مربوط به سرمایه نظارتی و ریسک‌ها در ژوئن ۲۰۱۸، پیش‌نویسی منتشر کرد. هدف پیش‌نویس، افشای شفاف، جامع و منسجم از اطلاعات کلیدی مربوط به سرمایه نظارتی مؤسسه مالی و مواجهه با ریسک بوده است. با تکیه بر الزامات موجود برای افشای ستون ۳، طرح پیشنهادی به‌طور گسترده با الزامات تعیین شده توسط کمیته بازل در نظارت بانکی هم‌خوانی دارند و هدف آن، ارائه افشای شفاف، جامع و منسجم به کاربران است. برای بهبود سازگاری و سهولت مقایسه ریسک مؤسسه‌های بانکی در داخل، الگوهای رایج معرفی شدند. اصلاحات پیشنهادی با ارائه داده‌های دقیق‌تر در خصوص معیارهای نظارتی که توسط اطلاعات کیفی اضافی پشتیبانی می‌شود، گزارشگری مالی را تکمیل می‌کند که این موضوع به دنبال امکان ارزیابی معنادارتر توسط فعالان بازار است. بانک همچنین از این فرصت استفاده کرده تا تمام افشاهای نظارتی موجود، از جمله موارد مربوط به سرمایه، دارایی‌های موزون شده بر اساس ریسک اعتباری، نسبت اهرمی، LCR و شیوه‌های پاداش را در یک سند واحد برای ارجاع آسان‌تر ادغام کند (زین‌الدین و همکاران، ۲۰۱۹ و بخشنامه چارچوب نظارتی و مقرراتی^۱ انتشار یافته توسط بانک نگارا مالزی، ۲۰۱۸).

• چارچوبی برای مؤسسه‌های بانکی مهم مالزی (D-SIB)^۲

با توجه به افزایش اندازه و پیچیدگی برخی از گروه‌های بانکی داخلی، شکست آنها به احتمال زیاد باعث اختلال در بازار می‌شود که می‌تواند ثبات مالی را تهدید کند. بنابراین، بسیار مهم است که این

1. Regulatory and Supervisory Framework

2. Domestic Systemically Important Banking Institutions

گروه‌های بانکی با استانداردهای احتیاطی بالاتری نگه داشته شوند تا از انعطاف‌پذیری مداوم آنها اطمینان حاصل شود.

در نیمه نخست سال ۲۰۱۹، بانک مرکزی مالزی پیش‌نویسی منتشر کرد که متدولوژی ارزیابی را برای الزامات نظارتی مربوطه مشخص کرد. چارچوب D-SIB در راستای اصولی که توسط چارچوب BCBS^۱ در خصوص بانک‌های مهم سیستمی جهانی مشخص شده، توسعه یافته است. این چارچوب، الزامات نظارتی و اقدامات سیاستی را برای مؤسسه‌های بانکی مهم مالزی ایجاد می‌کند تا احتمال و تأثیر شکست آنها را بر بخش مالی و اقتصاد کاهش دهد. این موضوع، شامل نیاز به بافرهای اضافی سرمایه به شکل CET1^۲ برای نگهداری توسط مؤسسه‌های بانکی مهم مالزی است. پیش‌نویس افشا نیز الزامات گزارش تکمیلی را برای تسهیل شناسایی و ارزیابی بانک از مؤسسه‌های بانکی مهم مالزی اعمال کرده است (بخشنامه چارچوب نظارتی و مقرراتی^۳ انتشار یافته توسط بانک نگارا مالزی، ۲۰۱۸).

چارچوب نظارتی برای ساختار مالی اسلامی در سطح رویه‌های سازمانی

در سال‌های اخیر، در تجارت‌های مالی اسلامی، پیچیدگی فزاینده‌ای ناشی از افزایش تقاضا برای راه‌حل‌های مالی اسلامی به‌منظور متمایزتر شدن و هدفمندتر شدن مشاهده شده که به توسعه راه‌حل‌های مالی اسلامی پیچیده‌تر برای تغییر محیط مالی اسلامی منجر شده است. برای حصول اطمینان از اینکه چارچوب نظارتی برای چارچوب مالی اسلامی همچنان به محیط در حال تغییر پاسخ می‌دهد، تمرکز بانک مرکزی مالزی به موارد زیر معطوف شد:

- یکپارچگی مؤثر حاکمیت شرعی و مدیریت ریسک در عملیات و فرایندهای مؤسسه‌های مالی اسلامی (IFIs)^۴؛
- تقویت تطبیق با استانداردهای شرعی در عملیاتی کردن قراردادهای شرعی؛
- تشویق نوآوری، به‌ویژه در صنعت تکافل^۵، با شفاف‌سازی کاربرد طیف وسیع‌تری از قراردادهای شرعی برای ارائه محصولات تکافل (سیاریف^۶، ۲۰۱۹).

1. Basel Committee on Banking Supervision

2. Common Equity Tier 1

3. Regulatory and Supervisory Framework

4. Islamic Financial Institutions

5. Takaful

6. Syarif

بانک مرکزی مالزی، چارچوب حاکمیت شرعی را در نیمه دوم سال ۲۰۱۹ نهایی کرد و در پاسخ به بازخورد دریافتی به پیش نویس ارائه شده در سال ۲۰۱۷، تغییراتی اعمال کرد. هدف این چارچوب، ارتقای مؤسسه‌های مالی اسلامی از تمرکز مبتنی بر تطبیق و فرایندمحور به رویکرد یکپارچه تر برای حاکمیت شرعی است که به خوبی در استراتژی های تجاری و ریسک مؤسسه‌های مالی اسلامی گنجانده شده است و در شکل زیر مشاهده می شود (بخشنامه چارچوب نظارتی و مقرراتی انتشار یافته توسط بانک نگارا مالزی، ۲۰۱۸).

<ul style="list-style-type: none"> • تقویت مسئولیت‌های هیئت‌مدیره برای اطمینان از ادغام مؤثر ملاحظات شرعی با استراتژی‌های تجاری و ریسک • تبیین نقش نظارتی هیئت و کمیته شرعی • ارتقای انسجام تفاسیر شرعی بین کمیته‌های شرعی و شورای مشورتی شریعت به منظور افزایش اطمینان برای معاملات اسلامی در کشور • تقویت مرزبندی شفاف مسئولیت‌ها، ساختارهای گزارش‌دهی و کنترل و تعادل بین خطوط تجاری و عملکردهای کنترلی 	<p>شفافیت بیشتر در مسئولیت‌های نظارتی هیئت و کمیته شرعی</p>
<ul style="list-style-type: none"> • ارتقای تنوع در سوابق، صلاحیت و تجربه اعضای کمیته شرعی • تضمین فرایند تصمیم‌گیری مؤثر 	<p>ضوابط و شرایط برای انتصاب اعضای کمیته شرعی</p>
<ul style="list-style-type: none"> • هم‌راستایی الزامات حاکمیت شرعی با مدل‌های کسب‌وکار مورد استفاده برای چارچوب‌های اسلامی و بانک‌های اسلامی بین‌المللی و اپراتورهای بازپس‌گیری که به‌عنوان شعبه در مالزی در انجام تجارت مالی اسلامی فعالیت می‌نمایند. 	<p>به‌کارگیری اقدام‌های متناسب حاکمیت شرعی</p>

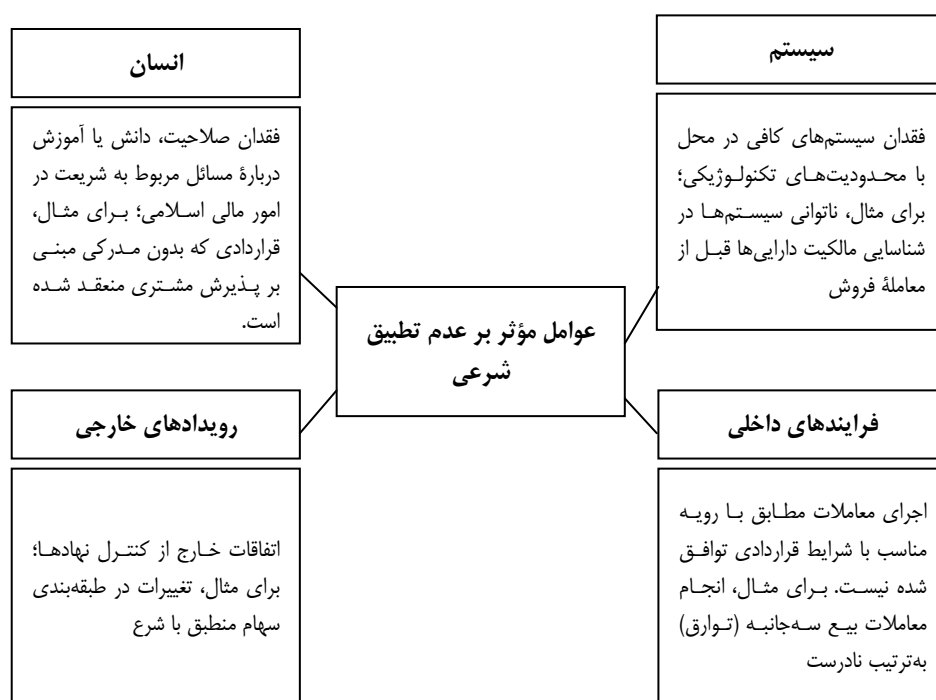
شکل ۱. ملاحظات سیاستی کلیدی چارچوب حاکمیت شرعی

منبع: بانک نگارا مالزی

به اتکای مباحثی که در دو بخش چارچوب نظری و پیشینه پژوهش ارائه شد، می‌توان به اهمیت موضوع نظارت شرعی، ضرورت تطبیق شرعی و مدیریت ریسک مربوط به آن در نظام بانکداری اسلامی پی برد. در ایران، با اجرای کامل بانکداری مبتنی بر شریعت، فاصله شایان توجهی وجود دارد و بر نحوه پیاده‌سازی فعلی آن، نقدهایی شده است. بنابراین، می‌توان برای فرهنگ ریسک تطبیق شرعی با تأکید بر رویه‌های سازمانی به‌عنوان الگو، ساختار مدون و مشخصی ارائه داد تا در افق بلندمدت، از آن برای ترسیم چشم‌انداز و اجرا استفاده کرد. در این راستا و بر اساس پژوهش‌های قبلی، ساختارهای تدوین و اجرا شده در کشور مالزی را می‌توان به‌عنوان یکی از الگوهای موفق در نظر گرفت.

فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در مالزی

شریعت، اصل اساسی مالیه اسلامی است و اصول آن که انصاف و شفافیت را ترویج می کند، زیربنای انجام معاملات مالی اسلامی است. بنابراین، رعایت نکردن مبانی شرعی به طور کامل، می تواند اعتبار و قابلیت اجرایی معاملات مالی اسلامی را تحت تأثیر قرار داده و ریسک های مالی و غیرمالی را برای مؤسسه های مالی اسلامی افزایش دهد.

شکل ۲. عوامل مؤثر در عدم تطبیق شرعی
منبع: بانک نگارا مالزی

برای مثال، شناسایی درآمدهای حاصل از معاملاتی که الزامات شرعی را به طور کامل رعایت نکرده اند، برای مؤسسه های مالی اسلامی ممنوع است که این موضوع می تواند به نگرانی هایی در حوزه سلامت یک مؤسسه مالی اسلامی منجر شود. نبود تطبیق در مقیاس وسیع تر، به نوبه خود می تواند اعتماد به بخش مالی اسلامی و ثبات آن را تضعیف کند. بنابراین، مدیریت مؤثر ریسک عدم

تطبیق شرعی، به‌ویژه با توجه به اهمیت رو به رشد حوزه مالی اسلامی به‌عنوان یک جزء کلیدی از سیستم مالی، در داخل یک کشور اسلامی و در سطح جهانی، بسیار حائز اهمیت است (ماروهان، عبدالله، آتان و یوسف^۱، ۲۰۱۸).

تطبیق شرعی در مالزی

بخش ۲۸ قانون خدمات مالی اسلامی (۲۰۱۳) مؤسسه‌های مالی اسلامی را ملزم می‌کند تا اطمینان حاصل کنند که اهداف و عملیات، تجارت، امور و فعالیت‌های آنان همیشه با اصول شریعت مطابقت دارد. در عمل، تطبیق با شریعت در مالزی با یک ساختار حاکمیتی دولایه که در سطوح صنعتی و سازمانی عمل می‌کند، پشتیبانی شده و این موضوع از طریق چارچوب نظارتی و عملکردهای کنترلی مؤسسه‌های مالی اسلامی تقویت می‌شود.

• شورای مشورتی متمرکز شرعی

در سطح صنعت، شورای مشورتی شریعت بانک نگارا مالزی (SAC) بالاترین مقام در تأیید قوانین اسلامی برای تجارت مالی اسلامی است که توسط مؤسسه‌های تحت نظارت بانک انجام می‌شود. در حالی که اسلام، تنوع تفاسیر و رویکردهای اجرایی را به رسمیت می‌شناسد، وجود یک مرجع مرکزی در ارائه یقین و یکسان‌سازی در تفاسیر شرعی بسیار مهم است. نقش SAC در ارائه یقین شرعی در سطح ملی برای فعالیت‌های مالی اسلامی، توسعه منظم نظام مالی اسلامی، کاهش تغییرات و تفاسیر متضاد شرعی را که ممکن است اعتماد عمومی را تضعیف کند و شکاف‌هایی را در رویه‌های بازار ایجاد کند، امکان‌پذیر کرده است.

• کمیته‌های شرعی مؤسسه‌های مالی اسلامی

در سطح نهادی، هر مؤسسه مالی اسلامی دارای یک کمیته شرعی است که مسئول مشاوره مدیریت و هیئت‌مدیره در خصوص مسائل مربوط به شریعت در همه جنبه‌های تجارت، امور، اعمال و فعالیت‌های مؤسسه است. در حالی که SAC معمولاً در خصوص پیامدهای گسترده صنعت مربوط به اعمال یک اصل شریعت خاص بحث می‌کند، کمیته شرعی سطح نهادی بر مسائل شرعی‌ای تمرکز می‌کند که برای مؤسسه‌ای خاص است. این موضوعات شامل مواردی هستند که به توسعه محصولات و خدمات سفارشی و همچنین عملیات تجاری مربوط می‌شوند. در حال حاضر، بیش از

1. Maruhun, Wan Abdullah, Atan & Yusuf

۱۵۰ شریعت‌شناس واجد شرایط داخلی و بین‌المللی در کشور مالزی وجود دارند که به‌عنوان اعضای کمیته شرعی در ۵۵ مؤسسه مالی اسلامی منصوب شده‌اند.

• مدیریت ریسک شرعی، بررسی شرعی و وظایف حسابرسی شرعی

نقش کمیته شرعی توسط عملکردهای کنترلی تعیین شده در نهادهای مالی اسلامی، یعنی مدیریت ریسک شرعی، بررسی شرعی و وظایف حسابرسی شرعی پشتیبانی می‌شود. این عملکردها، از خطوط تجاری مستقل هستند و مسئول ارائه یک ارزیابی عینی و اطمینان از اثربخشی تطبیق مؤسسه مالی اسلامی با شریعت و مدیریت ریسک عدم تطبیق شرعی هستند. ایجاد این کارکردهای کنترلی و تقویت ظرفیت آنها طی زمان در ترویج فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در مؤسسه‌های مالی اسلامی مؤثر بوده است.

• چارچوب نظارتی

از سال ۲۰۱۲، بانک مرکزی مالزی ۱۴ استاندارد شرعی و الزامات عملیاتی را صادر کرده است که با استفاده از احکام SAC عمل می‌کند و در خدمت ارتقای مدیریت مؤثر ریسک‌ها در تجارت مالی اسلامی است. این موضوع به بهبود سیاست‌ها و فرایندهای داخلی مؤسسه‌های مالی اسلامی برای مدیریت مؤثر ریسک‌های عدم تطبیق شرعی در شرکت‌های تجاری خود منجر شده است. به‌طور خاص، استانداردهای نظارتی، در کاهش ریسک‌های قانونی و عملیاتی مرتبط با کاربران و سیستم در عملیاتی‌سازی و نوآوری محصولات و خدمات مالی اسلامی، نقش مهمی داشته‌اند.

بازنگری مؤثر در آینده در چارچوب حاکمیت شرعی، اجرای حکمرانی شرعی را در نهادها بیشتر تقویت خواهد کرد. این چارچوب، انتظارات خاصی را برای ملاحظات شرعی ترسیم می‌کند تا بیشتر با استراتژی‌های تجاری و ریسک مؤسسه‌های مالی اسلامی ادغام شود. همچنین، نقش‌ها، مسئولیت‌های هیئت‌مدیره، کمیته شرعی و ارگان‌های کلیدی دخیل در ایجاد فرهنگ ریسک تطبیق با شریعت را روشن می‌کند. بر ارتقای صلاحیت حرفه‌ای افرادی که این نقش‌ها را در رابطه با دانش شرعی و کاربردهای آن در امور مالی اسلامی بر عهده دارند نیز تأکید فزاینده‌ای می‌شود. انتظارات در خصوص استقلال و کیفیت عملکردهای کنترلی برای اطمینان از مدیریت مؤثر ریسک عدم تطبیق شرعی نیز در قالب این چارچوب تقویت خواهد شد (بخشنامه چارچوب نظارتی و مقرراتی انتشاریافته توسط بانک نگارا مالزی، ۲۰۱۸).

حاکمیت شرکتي و مسئولیت‌پذیری در چارچوب نظارت شرعی

نظام‌های بانکداری اسلامی در جهان دریافته‌اند که اصل مسئولیت‌پذیری و نظارت، در حکمرانی، نقشی محوری ایفا می‌کند، به همین دلیل، به این مفاهیم در زمره اصول حکمرانی در نظام‌های مالی و اداری توجه شده است (صالح، عبدالراساک، زکریا و توفیق^۱، ۲۰۲۱). برخی استدلال می‌کنند که نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌های اسلامی تأثیر می‌گذارد. در کشور مالزی، نظارت شرعی به غیر از بانک‌ها، در شرکت‌های دارای فهرست شریعت فهرست‌شده در بورس مالزی نیز ایجاد شده است. این موضوع، برای اطمینان از این است که فعالیت‌های شرکت‌های شاخص شرعی مطابق با اصول شرعی باشد. حکمرانی شرعی به‌عنوان نماینده افشای شرعی از طریق سازوکارهای نظارت شرعی است که در آن نظارت شرعی شامل پنج عنصر است که در چارچوب حاکمیت شرعی در سال ۲۰۱۰ توسط بانک مرکزی مالزی ارائه شده است. این پنج عنصر عبارت‌اند از: کمیته نظارت شرعی، بررسی شرعی، ریسک شرعی، حسابرسی شرعی و افشا و پاسخ‌گویی. نقش کارآمد نظارت شرعی به‌منظور ایجاد اعتماد بین طیف وسیعی از ذی‌نفعان در رابطه با پیروی از شریعت بسیار مهم است (مسروکی، حنیفه و وهاب^۲، ۲۰۱۸). بدین ترتیب، این موضوع باعث می‌شود تا بر وجود هیئت نظارت شرعی در بانک‌های اسلامی مالزی تمرکز کنیم.

بررسی روند قانونی و مقرراتی بانکداری اسلامی در ایران

به‌منظور مقایسه وضعیت نظارت شرعی در دو کشور ایران و مالزی لازم است تا سیر تغییرات قوانین و مقررات حوزه بانکداری بررسی شود. در این بخش قوانین مهم مربوط به بانکداری کشور معرفی شده و به بخش‌هایی از آنها که بر ساختار حاکمیتی نظارت شرعی اشاره داشته، تأکید شده است. قانون پولی و بانکی کشور، نخستین قانون مادری محسوب می‌شود که در تاریخ ۱۳۵۱/۰۴/۱۸ به تصویب مجلس وقت رسیده است. در این قانون، به ساختارهای نظارتی بانکداری اسلامی اشاره نشده است. این قانون شامل سه بخش با عناوین پول، بانک مرکزی ایران و بانکداری است. بعد از انقلاب سال ۱۳۵۷، دومین قانون مربوط به مسائل بانکی که قانون مادر اجرای بانکداری اسلامی در کشور است با عنوان قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) در تاریخ ۱۳۶۲/۰۶/۰۸ به تصویب رسید. این قانون شامل پنج فصل به شرح ذیل است: فصل اهداف و وظایف نظام بانکی در

1. Saleh, Abdirasak, Zakariyah & Taoufiq

2. Masruki, Hanefah & Wahab

جمهوری اسلامی ایران، فصل تجهیز منابع پولی، تسهیلات اعطایی بانکی، بانک مرکزی و سیاست پولی و فصل متفرقه (ارضا و عبداللهی پور، ۱۴۰۰). در ماده ۱ این قانون که به اهداف نظام بانکی اشاره شده، به استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در راستای سلامت و رشد اقتصاد کشور به عنوان نخستین هدف تأکید شده است. یکی از خلأهای اساسی مغفول مانده در این قانون موضوع نظارت شرعی و نهاد مسئول آن است.

در سایر قوانینی که پس از این قانون در کشور تصویب شد نیز، به بحث چارچوب نظارت شرعی اشاره‌ای نشد.

قوانین مهم بانکداری بیان شده بدین شرح است؛

- قانون نحوه وصول مطالبات بانکها مصوب ۱۳۶۸/۱۰/۰۵
- قانون اجازه تأسیس بانکهای غیردولتی مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۲۱ که به منظور افزایش شرایط رقابتی در بازارهای مالی و تشویق پس انداز و سرمایه گذاری و ایجاد زمینه رشد و توسعه اقتصادی کشور و جلوگیری از ضرر و زیان جامعه و باتوجه به اصل ۴۴ قانون اساسی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.
- قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی مصوب ۱۳۸۳/۱۰/۲۲
- قانون منطقی کردن نرخ سود تسهیلات بانکی متناسب با نرخ بازدهی در بخش های مختلف اقتصادی (با تأکید بر قانون عملیات بانکی بدون ربا) مصوب ۱۳۸۵/۰۲/۳۱
- قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی و کاهش هزینه های طرح و تسریع در اجرای طرح های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانکها مصوب ۱۳۸۶/۰۴/۰۵
- قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴/۰۲/۰۱

همان طور که اشاره شد، در هیچ یک از این قوانین، به موضوع چارچوب نظارت شرعی در بانکهای کشور اشاره نشده است. سرانجام، در قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰) مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۲۵ به موضوع نظارت شرعی و چارچوب آن پرداخته شد.

در ماده ۱۶ این قانون اشاره شده که برای حصول اطمینان از اجرای صحیح عملیات بانکی بدون ربا در نظام بانکی کشور و به منظور نظارت بر عملکرد نظام بانکی و اظهارنظر در خصوص رویه ها و

ابزارهای رایج، شیوه‌های عملیاتی، دستورالعمل‌ها، بخشنامه‌ها، چارچوب قراردادهای و نحوه اجرای آنها از جهت انطباق با موازین فقه اسلامی، شورای فقهی در بانک مرکزی با ترکیب پنج فقیه، رئیس کل، یک نفر حقوقدان، یک نفر اقتصاددان و یک نفر از نمایندگان مجلس (به‌عنوان عضو ناظر) ایجاد می‌شود. بر اساس تبصره‌های این ماده، اعضای فقهی شورا به پیشنهاد رئیس کل بانک مرکزی و تأیید فقهی شورای نگهبان انتخاب می‌شوند. مصوبات این شورا با رأی موافق اکثریت فقهی حاضر عضو شورا لازم‌الرعایه است. بنابراین، از سال ۱۳۹۶ این شورا در بانک مرکزی ایجاد شد و شروع به فعالیت کرد. آمارهای بانک مرکزی در خصوص وضعیت ترازنامه شبکه بانکی و کل‌های پولی و همچنین تحلیل متخصصان پولی و بانکی در نشست‌ها و همایش‌های تخصصی نشان می‌دهد که وضعیت رشد بی‌رویه ترازنامه شبکه بانکی، مطالبات غیرجاری شبکه بانکی، پایه پولی و نقدینگی طی سال‌های تشکیل و فعالیت شورای فقهی بهبودی را تجربه نکرده است.

در طرح بانکداری جمهوری اسلامی ایران که در زمان نگارش این مقاله در مرحله تصویب نهایی در مجلس شورای اسلامی است، شورای فقهی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی بانک مرکزی معرفی شده و ساختار، ارکان و مسئولیت‌های شورای فقهی به تفصیل توضیح داده شده و بر آن تأکید شده است که مصوبات این شورا برای کلیه ارکان بانک مرکزی لازم‌الاجراست. در این گزارش، برای نزدیک شدن به استانداردهای جهانی بانکداری اسلامی مصوب شده است که شورای فقهی شامل پنج فقیه (به انتخاب مدیر حوزه‌های علمیه کشور و رئیس شورای نگهبان و با تأیید اکثریت)، رئیس کل، معاونان تنظیم‌گری، نظارت و حقوقی رئیس کل، یک اقتصاددان متخصص بانکداری اسلامی، یک حقوقدان متخصص بانکداری اسلامی و یک نفر از مدیران عامل یکی از بانک‌های کشور باشد و یکی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی باید به‌عنوان ناظر در جلسات شورای فقهی حاضر شود. همچنین، با رأی اکثریت و به مدت دو سال، از میان پنج فقیه، دو نفر به‌عنوان رئیس و نائب رئیس برگزیده می‌شوند و به رسمیت رسیدن شورا فقط با حضور رئیس یا نائب رئیس و حداقل دو نفر از فقهایی که عضو شورا هستند، امکان‌پذیر است. شورای فقهی موظف است، نظرهای خود را درباره مصوباتی از جمله دستورالعمل‌ها، ابزارها، چارچوب قراردادهای و بخشنامه‌ها که واجد ملاحظات شرعی هستند یا موضوعاتی که رئیس کل برای بررسی به شورا ارسال می‌کند، بر اساس نظرهای فقهی ولی فقیه و انطباق آنها با موازین فقه اسلامی، به‌طور کتبی به رئیس کل ابلاغ کند تا رئیس کل و تیم نظارتی به اجرای هرچه بهتر مصوبات در راستای بهبود عملکرد بانک‌ها در چارچوب بانکداری اسلامی و اجرای صحیح عملیات بانکی بدون ربا، نظارت مناسب داشته باشند.

فارغ از اثربخشی و کارآمدی تشکیل و فعالیت شورای فقهی از سال ۱۳۹۶ تاکنون که بر اساس آمارهای بیان شده، به نظر می‌رسد موفقیت‌آمیز نبوده است، بر اساس ترکیب اعضای شورا، نحوه تعجب‌آور انتخاب ایشان، نحوه به رسمیت رسیدن جلسه و حد نصاب تصویب مصوبات شورا که در طرح جدید به آن اشاره شده است، به نظر می‌رسد که این کمیته اختیاراتی ورای رئیس کل در اختیار داشته و در موارد مختلف، امکان دخالت در تصمیم‌های رئیس کل بانک مرکزی و سیاست‌های پولی کشور را دارد. این، در حالی است که برای شورا در خصوص مصوبات ایشان در طرح جدید نیز هیچ ظرفیت پاسخ‌گویی دیده نشده و تمام مسئولیت‌ها متوجه رئیس کل است.

به نظر می‌رسد، شورای فقهی بانک مرکزی در نظر دارد تا فقهایی را به‌عنوان ناظر تعیین کرده و در هر بانک مستقر کند تا ناظر شرعی مختص بانک، بتواند نظارت کافی روی مسائلی که واجد ملاحظات شرعی است، داشته باشد و بر اساس مشکلات هر بانک برحسب شرایطی که بانک دارا است، راه‌حل‌ها و استراتژی‌های متناسب با آن مشکلات را ارائه دهد. به نظر می‌رسد، این شیوه برخلاف شیوه مستقر در نظام بانکداری اسلامی کشور مالزی بوده و نمی‌تواند به بهبود عملکرد بانک‌ها کمکی کند.

همان‌طور که در بخش‌های قبلی بیان شد، در ساختار بانکداری اسلامی که در دنیا و به‌طور مشخص کشور مالزی در حال اجرا است، هیئت‌هایی با عنوان هیئت‌های نظارت شرعی با رویکرد مشورتی وجود دارد که در تعدادی از کشورها در بانک مرکزی فعالیت می‌کنند و تعدادی دیگر در خود بانک مربوطه، تشکیل شده و در حال نظارت بر امور مختلف بانکی هستند (نوروز^۱، ۲۰۱۸). نکته مهمی که از تفاوت ساختار نظارت شرعی در ایران و مالزی مشهود است، این است که وجود هیئت‌های نظارت شرعی مستقل برای هر بانک در کشور مالزی موجب شده است که مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی بر عهده خود بانک مدنظر باشد، بنابراین، تصمیم‌های اتخاذشده و استراتژی‌های مختلفی که مدیران در راستای بهبود عملکرد بانک‌ها از آنها استفاده می‌کنند، بر اساس تشخیص هیئت نظارت شرعی بانک مدنظر است. این ساختار کمک می‌کند که بانک‌ها بر اساس مشکلات و ریسک‌ها که با آنها مواجه هستند، راه‌حل‌هایی متناسب ارائه دهند. بنابراین، انعطاف‌پذیری در اجرای اصول شریعت در عملیات بانکداری افزایش پیدا می‌کند. افزایش پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری، مزیت دیگری است که ساختار مربوطه دارد و باعث می‌شود، در صورت کاهش

بهره‌وری بانک، مدیران بانک مربوطه پاسخ‌گو باشند. بنابراین، با مسئول شناختن بانک در تعیین ناظران شرعی، در عمل بانک همچنان در همه زمینه‌ها مسئول شناخته می‌شود. در جدول زیر مطالعه تطبیقی ساختار نظارت شرعی در کشور مالزی و کشور ایران بر اساس آخرین تغییرات قانونی جمع‌بندی شده است.

جدول ۳. مقایسه شرایط حاکم بر نظارت شرعی در ایران (بر اساس قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی و قانون در حال تصویب جدید موسوم به «بانکداری جمهوری اسلامی ایران») و مالزی

مالزی	ایران	
بانک مرکزی و مؤسسه‌های مالی	بانک مرکزی	سطح نظارت شرعی (بانک مرکزی، دولت، مؤسسه‌های مالی)
مشورتی، نظارتی و اجرایی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	اختیارات ناظران شرعی
مشورتی، نظارتی و اجرایی	مشورتی، نظارتی و اجرایی	اختیارات ناظران شرعی مرجع
هیئت‌مدیره مؤسسه مالی با تأیید هیئت شرعی بانک مرکزی	مدیرحوزه‌های علمیه کشور و رئیس کل بانک مرکزی با تأیید شورای نگهبان	مرجع انتخاب‌کننده اعضای هیئت شرعی
اجباری	اجباری	اجباری یا اختیاری بودن
شورای ملی مشورتی شریعت (وابسته به بانک مرکزی)	-	مرجع عالی حل اختلاف بین اعضای کمیته‌های فقهی
بله	بله	وجود قانون واحد

روش پژوهش

روش پژوهش در این مقاله، بر رویکردهای ترکیبی آینده‌پژوهی مبتنی است. بنابراین، ابتدا در خصوص روش پژوهش آینده‌پژوهی و انواع رویکردهای آن، توضیح مختصری ارائه می‌شود. روش‌های آینده‌پژوهی به‌طور کلی به دو دسته کمی و کیفی تقسیم می‌شوند. روش‌های ترکیبی‌ای نیز وجود دارند که می‌توانند ترکیبی از روش‌های کمی، کیفی یا هر دو باشند. برخی از انواع روش‌های رایج آینده‌پژوهی به شرح جدول ۴ است (ارضا و عبداللهی پور، ۱۴۰۱ و بل^۱، ۲۰۱۵).

1. Bell

جدول ۴. رویکردهای متفاوت در روش پژوهش آینده‌پژوهی

رویکردهای آینده‌پژوهی	توضیح
پیش‌بینی ^۱	به چهار شکل اکتشافی، مقایسه‌ای، اتفاقی و احتمالی انجام می‌شود.
تحلیل روند	به چهار شکل افقی، چرخه‌ای، روندی و فصلی اجرا می‌شود.
تحلیل محیطی	هدف از این روش جمع‌آوری اطلاعات گذشته به منظور برآورد یا توسعه سناریوهاست.
تحلیل اثرهای متقابل	یک ماتریس از عوامل اثرگذار و پیامدهایی که ممکن است اتفاق بیفتد، ایجاد می‌شود.
شبیه‌سازی و مدل‌سازی ^۲	فرایندی است که ساختار و تغییرات یک یا چند سیستم یا مجموعه‌ای از متغیرهای به هم مرتبط از طریق هر یک از اجزای آن توضیح داده می‌شود.
تحلیل گذشته‌نگر	برای ارزیابی و بررسی کیفی گذشته انجام می‌شود. تفاوت اصلی آن با روش‌های تحلیل روند و تحلیل محیطی، کیفی بودن آن است.
روش دلفی ^۳	جامع‌ترین رویکرد برای آینده‌پژوهی بوده و مبتنی بر ایجاد گروه خبرگانی و پیمایش به صورت فازی است.
سناریوسازی	زمانی کاربرد دارد که پیش‌بینی یک آینده محتمل وجود نداشته، بنابراین آینده‌پژوه به پیش‌بینی آینده‌های ممکن در سناریوهای مختلف اقدام می‌کند.
چشم‌اندازسازی	در این روش آینده‌پژوه به طور لزوم در پی بررسی روندهای گذشته و پیش‌بینی آینده در همان جامعه نیست، بلکه می‌تواند براساس ارزش‌ها و الگوهای موفق به تصویر آینده مطلوب اقدام کند.
بیوگرافی آینده ^۴	در این روش از نمونه‌ای از عامه مردم خواسته می‌شود تا تصور خود را در خصوص آینده ممکن (و نه ترجیحی) یک موضوع اعلام کنند. با جمع‌آوری این نمونه‌ها و بررسی آنها اقدام به آینده‌پژوهی می‌شود.
کارگاه‌های آینده ^۵	این روش مشابه روش بیوگرافی آینده است، با این تفاوت که از مردم خواسته می‌شود تا آینده مورد علاقه یا خوشایند (ترجیحی) خود را درباره یک موضوع تصویر کنند.
تحلیل لایه‌ای تصادفی ^۶	در این روش، هدف پیش‌بینی آینده نیست، بلکه تصویر فضاها و بسترهای نوینی است که آینده‌های ممکن می‌تواند در آن بستر قرار گیرد.

1. Forecasting
2. Simulation and Modeling
3. Delphi
4. Future Biography
5. Future Workshops
6. Casual Layered Analysis

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی محسوب می‌شود. روش پژوهش، مبتنی بر روش‌های ترکیبی آینده‌پژوهی با تمرکز بر روش‌های کیفی آن است. از این رو، ترکیبی از روش‌های مطالعه عمیق کتابخانه‌ای و پیمایشی بوده و از نظر ماهیت، تحلیلی و اکتشافی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از مطالعه عمیق کتابخانه‌ای استفاده شده و با توجه به مورد از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با متخصصان بانکداری اسلامی، اقدام به جمع‌آوری اطلاعات شده است.

روش این پژوهش به‌طور مشخص ابتدا مبتنی بر رویکرد گذشته‌نگر آینده‌پژوهی در کشورهای هدف بوده است تا برای تبیین فرهنگ ریسک تطبیق شرعی، مناسب‌ترین الگو احصا شود. بنابراین، بررسی پیشینه پژوهش از بخش‌های کلیدی این روش محسوب می‌شود.

در گام بعدی، با استفاده از رویکرد چشم‌اندازسازی، ساختار مناسب فرهنگ ریسک تطبیق شرعی برای صنعت بانکداری در کشور ایران ارائه شده است. در این راستا و بر اساس توضیحات ارائه‌شده در بخش قبلی پژوهش، ساختارهای مدیریت ریسک تطبیق شرعی در کشور مالزی به‌عنوان الگو به‌منظور ترسیم چشم‌انداز در ایران استفاده شده است.

در واقع، در رویکرد چشم‌اندازسازی، می‌بایست از طریقی که در دسترس پژوهشگر باشد، به ترسیم آینده اقدام کرد. یکی از روش‌های رایج در این خصوص، بررسی الگوهای موفق است (بل، ۲۰۱۵). در این پژوهش، ابتدا با استفاده از رویکرد گذشته‌نگر، به بررسی پژوهش‌های متعدد بین‌المللی و داخلی و دستاورد کشورهای مختلف در خصوص موضوع پژوهش پرداخته شده تا الگوی موفق شناسایی شود. سپس، با بررسی بسترهای قانونی و مقرراتی، ظرفیت‌های نهادی و ابزاری، مطالعات و دستاوردهای نظام بانکداری اسلامی و برنامه‌های در دست اجرا و آتی مصوب نهاد ناظر در کشور الگو، رهنمودهای اصلی در قالب یک چارچوب منسجم احصا می‌شود تا برای تدوین چشم‌انداز فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در کشور ایران بهره‌برداری شود. بر این اساس، یافته‌ها و نتایج پژوهش به شرح بخش بعدی است.

یافته‌ها و نتایج

در این بخش، با جمع‌بندی پژوهش‌های انجام‌شده و به اتکای روش پژوهش، رهنمودهایی بر اساس رویه‌های سازمانی شرعی مشاهده‌شده در مؤسسه‌های مالی اسلامی موجود در کشور مالزی در قالب چارچوبی که از آن می‌توان برای ترسیم چشم‌انداز فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در کشور ایران در سطح رویه‌های سازمانی استفاده شود، ارائه شده است.

تأکید می‌شود، رهنمودهای ارائه‌شده به پژوهش‌های انجام‌شده در کشور مالزی متکی است که با بررسی بسترهای قانونی و مقرراتی، ظرفیت‌های نهادی و ابزاری، مطالعات و دستاوردهای نظام بانکداری اسلامی و برنامه‌های در دست اجرا و آتی مصوب نهاد ناظر در این کشور احصا شده که به صورت تفصیلی در بخش چارچوب نظری و پیشینه پژوهش به آن پرداخته شده است. این رهنمودها که در قالب چارچوب فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در سطح رویه‌های سازمانی ارائه شده‌اند، می‌توانند برای ترسیم چشم‌انداز این حوزه در کشور بهره‌داری شوند.

کاربردهای شریعت پیامدهای گسترده‌ای برای نحوه عملکرد یک مؤسسه مالی دارد که می‌تواند شامل شیوه‌ها و فرایندهای تجاری آن تا رفتارهای مدیریتی ارشد و کارمندان شود.

در رأس، هیئت‌مدیره و مدیریت ارشد، شرایط را برای فرهنگ سازمانی و هنجارهای رفتاری مطلوبی که تطبیق شرعی را ترویج می‌کند، تعیین می‌کنند. به طور فزاینده‌ای، تعداد بیشتری از مؤسسه‌های مالی اسلامی به طور رسمی مجموعه‌ای از ارزش‌ها و اهداف مشترک را اتخاذ می‌کنند که منعکس‌کننده اصول شریعت و زیربنای استراتژی تجاری و ریسک‌پذیری مؤسسه‌ها است.

مسئولیت‌های مربوط به تطبیق شرعی و مدیریت ریسک به طور فزاینده‌ای به واحدهای تجاری و کارکنان واگذار می‌شود که نشان‌دهنده تأکید روزافزون بر نخستین خط دفاعی در کاهش ریسک‌های عدم تطبیق شرعی است. این موضوع با توانمندسازی و مسئولیت‌پذیری بیشتر به واحدهای تجاری، همراه با مشارکت بیشتر در طراحی فرایندهای تجاری و کنترل‌ها برای مدیریت ریسک‌های عدم تطبیق شرعی همراه بوده است.

ملاحظات رفتاری که بر تطبیق شرعی مؤسسه مالی اسلامی تأثیر می‌گذارد، به ویژگی برجسته چارچوب‌های تشویقی تبدیل شده است. اکثر مؤسسه‌های مالی اسلامی، سیستم‌های تنبیه و پاداشی اتخاذ می‌کنند که معیارهای عملکرد را با انتظارات شرعی مرتبط می‌کند. این استراتژی‌ها در خدمت تقویت تمرکز جمعی سازمان بر حصول اطمینان از عملکردهای منطبق با شریعت در تمام جنبه‌های کسب‌وکار یک مؤسسه مالی اسلامی و ایجاد فرهنگ ریسک در بین کارکنان است.

مؤسسه‌های مالی اسلامی، بر ایجاد مبانی مستحکم در دانش شرعی و برنامه‌های کاربردی در نیروی کار، تأکید بیشتری داشته‌اند و تقویت شیوه‌های استخدام و سرمایه‌گذاری بیشتر در آموزش و توسعه در آنها مشاهده شده است. انگیزه این موضوع هم افزایش تمرکز مؤسسه‌های مالی اسلامی بر مدیریت صحیح ریسک عدم تطبیق شرعی و هم تمایل به ایجاد نوآوری بیشتر در ارائه راه‌حل‌های مالی مطابق با شریعت بوده است.

شکل ۳. چارچوبی برای به‌کارگیری در ترسیم چشم‌انداز فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در نظام بانکداری ایران با تأکید بر رویه‌های سازمانی (منبع: یافته‌های پژوهش)

افزایش مسئولیت‌پذیری کمیته‌های شرعی، ارتقای مهارت دانشمندان را که به کمیته‌ها منصوب می‌شوند، به‌ویژه در زمینه‌های مربوط به عملیات تجاری و شیوه‌های صنعتی، به‌همراه داشته است. در مجموع، این تحولات به هم‌سویی بهتر بین عملیات، فرایندها و اقدامات تجاری با انتظارات شرعی منجر شده است و در نتیجه، ریسک عدم تطبیق را کاهش می‌دهد. جزئیات رهنمودهای ارائه‌شده در قالب یافته‌های پژوهش متکی به روش پژوهش این پژوهش در شکل ۳ توضیح داده شده است.

پیشنهادها و محدودیت‌ها

با توجه به اینکه در خصوص فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در داخل کشور پژوهش‌های گسترده‌ای انجام نشده بود، در پژوهش حاضر، برای ترسیم چارچوب مدنظر، از پژوهش‌های بین‌المللی با تمرکز بر کشور مالزی استفاده شد. پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی، دامنه پژوهش به کشورهای دیگری گسترش یابد که در اجرای بانکداری اسلامی موفق بوده‌اند. در این صورت می‌توان با شناسایی عوامل مؤثر و دخیل متعدد، به تغییر رویکرد آینده‌پژوهی استفاده‌شده نیز اقدام کرد. برای مثال، می‌توان از رویکرد دلفی فازی که از رویکردهای آینده‌پژوهی کامل و رایج است، استفاده کرد تا نظریات گروه خبرگانی به‌صورت مستقیم در جمع‌بندی چارچوب فرهنگ ریسک تطبیق شرعی منعکس شود. به بیان دیگر، با در نظر گرفتن محدودیت‌های اشاره‌شده، پژوهشگر در پژوهش حاضر تلاش کرد تا با به‌کار بستن رویکردهای مقدماتی روش پژوهش آینده‌پژوهی، چارچوبی حاوی رهنمودهای اساسی در سطح حاکمیت شرکتی و رویه‌های سازمانی را برای فرهنگ ریسک تطبیق شرعی در نظام بانکداری کشور که با مشکلاتی در اجرای بانکداری بدون ربا روبه‌رو است، ارائه دهد. امید است، یافته‌های این پژوهش برای به‌کار بستن رویکردهای پیشرفته آینده‌پژوهی در این حوزه استفاده شد.

در پایان، ذکر این نکته ضروری است که یافته‌های این پژوهش فقط براساس مطالعه تطبیقی انجام‌شده با کشور مالزی احصا شده است. به‌منظور تدوین ساختار مناسب تطبیق شرعی در کشور، متغیرهای متعدد دیگری نیز تأثیرگذار بوده که در دو کشور متفاوت است و ضروری است که مدنظر مقام قانون‌گذار و مقام ناظر قرار گیرد. به بیان دیگر، نمی‌توان در کشور، ساختارهای نظارت شرعی در کشور مالزی را بدون اصلاحات ساختاری و به‌ویژه اصلاح قانون عملیات بانکداری بدون ربا و برقراری فهم صحیح از تفاوت ربا و بهره که خلاً آن به‌صورت جدی در طرح جدید بانکداری نیز وجود دارد، اجرا کرد.

منابع و مأخذ

الف. فارسی

- علیزاده، یعقوب؛ حسن نژاد، مجید و مسعودی‌نیا، محمد (۱۳۹۹). نقش دولت در نظارت شرعی بر سیستم بانکداری اسلامی. *نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ*.
- موسویان، سید عباس؛ آذر، عادل و میسمی، حسین (۱۳۹۲). الگوی نظارت شرعی بر بانک‌های کشور براساس دیدگاه خبرگان بانکداری اسلامی. *پژوهش‌های پولی و بانکی*، (۱۸)، ۵۹-۹۰.
- موسویان، سید عباس؛ مهربان‌پور، محمدرضا و حشمتی، محمد رسول (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی و نقد وضعیت بانکداری ایران از منظر عدالت اقتصادی. *مطالعات اقتصاد اسلامی*، (۱)۱۲، ۱۲۱-۱۵۰.
- میسمی، حسین؛ موسویان، سید عباس؛ عبداللهی، محسن و امراللهی، حامد (۱۳۹۱). تحلیل و مقایسه تجربه قانون‌گذاری و نظارت بر اجرای بانکداری اسلامی در سایر کشورها: دلالت‌هایی برای نظام بانکداری بدون ربا در کشور. *مطالعات اقتصاد اسلامی*، (۲)۴، ۵۳-۹۱.

ب. انگلیسی

- Ahmed, S., Mohiuddin, M., Rahman, M., Tarique, K.M. & Azim, M. (2022). The impact of Islamic Shariah compliance on customer satisfaction in Islamic banking services: mediating role of service quality. *Journal of Islamic Marketing*, 13(9), 1829-1842. <https://doi.org/10.1108/JIMA-11-2020-0346>
- Aisyah, M. (2018). Islamic bank service quality and its impact on Indonesian customers' satisfaction and loyalty, *Al-Iqtishad: Jurnal Ilmu Ekonomi Syariah*, 10(2), 367-388.
- Alam, M.K., Rahman, M.M., Runy, M.K., Adedeji, B.S. and Hassan, M.F. (2022), The influences of Shariah governance mechanisms on Islamic banks performance and Shariah compliance quality. *Asian Journal of Accounting Research*, 7(1), 2-16.
- Alias, R.M.R. and Yasin, N.M. (2021). Anti-Money Laundering and Anti-Terrorism Financing Obligations for the Money Services Business in Malaysia: An Appraisal. *International Journal of Law, Government and Communication*, 6(26), 159-167.
- Annual Report. (2021). *Securities Commission Malaysia*.
- Baba, B., Zabri, S.M. and Kaseri, A. (2018). Assessing the influence of Islamic banks' products' quality features on customer satisfaction in Nigeria, *Path of Science*, 4(6), 4001-4015.
- Bell, W. (2015). An overview of futures studies. *Knowledge Base of Future Studies*, 5(1), 1-23.

Bukhari, S. A. A., Hashim, F., Amran, A. B. (2020). Determinants and outcome of Islamic corporate social responsibility (ICSR) adoption in the Islamic banking industry of Pakistan. *Journal of Islamic Marketing*, 12(4), 730-762.

Capital Market Masterplan. (2021). *Securities Commission Malaysia*.

D'Cruz, R.G. (2022). The Banking Regulation Review: Malaysia. *The Banking Regulation Review*, <https://thelawreviews.co.uk/title/the-banking-regulation-review/>

DeLorenzo, Y.T. (2007). Shari'ah Compliance Risk, *Chicago Journal of International Law*, 7(2).

Djuwita, D., Setiowati, N.E. & Kulsum, U. (2019). The Influence of Shariah Compliance and Islamic Corporate Governance on Financial Performance of Shariah Commercial Bank. *AL-Anwal: Jurnal Ekonomi Dan Perbankan Syari'ah*, 11(2), 205-220.

Erza, A.H., Abdollahi Poor, M.S. (2022). Future Study of the Iran's Banking Industry with Emphasis on Digital Transformation. *The Third Finance Conference of Iran*.

Financial Sector Blueprint 2011-2020. (2010). *Bank Negara Malaysia (BNM)*.

Financial Sector Blueprint 2022-2026. (2021). *Bank Negara Malaysia (BNM)*.

Financial Services Act 2013. (2013). *Laws of Malaysia*.

Grassa, R. (2015). Shariah supervisory systems in Islamic financial institutions across the OIC member countries: An investigation of regulatory frameworks. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 23(2), 135-160.

Islam, K. A. Sadekin, M. S., Rahman, T., Chowdhury, A. H., (2021), The impact of Shariah supervisory board and Shariah audit committee on CSR adoption at Islamic banks. *Journal of Asian Finance, Economics and Business (JAFEB)*, 8(3), 479-485.

Islam, K. A., Bhuiyan, A. B. (2019). The theoretical linkages between the Shariah Supervisory Board (SSB) and stakeholder theory in the Islamic financial institutes: An empirical review. *International Journal of Accounting & Finance Review*, 4(2), 43-49.

List of Approved and Registered Intermediaries. (2021). *Bank Negara Malaysia*. <https://www.bnm.gov.my/list-of-approved-and-registered-intermediaries>

Maali, B., Casson, P., Napier, C. (2006). **Social reporting by Islamic banks.** *Abacus*, 42(2), 266-289. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6281.2006.00200>

Maintaining Financial Integrity, Annual Report. (2019). *Bank Negara Malaysia*.

Maruhun, E.N.S., Wan Abdullah, W., Atan, R. and Yusuf, SH. (2018). The Effects of Corporate Governance on Enterprise Risk Management: Evidence from Malaysian Shariah-Compliant Firms. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(1), 865-877.

Masruki, R., Hanefah, M.M. and Wahab, N.A. (2018). Shariah Supervisory Board (SSB) and Performance of Islamic Banks in Malaysia. *International Journal of Engineering & Technology*, 7 (3.25), 710-714.

Neifar, S., Salhi, B., & Jarboui, A. (2020), The moderating role of Shariah supervisory board on the relationship between board effectiveness, operational risk transparency, and bank performance. *International Journal of Ethics and Systems*, 36(3), 325–349. <https://doi.org/10.1108/IJOES-09-2019-0155>

Norowz, T. (2018). *Corporate Governance: the Effect of Shariah Supervisory Board on Malaysian Financial Institutions' Performance*. University of Salford (United Kingdom) ProQuest Dissertations Publishing, 28467644.

Pantas, P. E., Susetyohadi, A., Azwita, L. (2021). Islamic Banking Efficiency in Indonesia and Malaysia: Two Stages Data Envelopment Window Analysis. *Al-Uqud: Journal of Islamic Economics*, 5(2), 234-249.

Quarterly Bulletin 3Q 2021. (2021). *Bank Negara Malaysia*.

Regulatory and Supervisory Framework. (2018). *Bank Negara Malaysia*.

Rusydia, A.S. and Assalafiyah, A. (2021). Advancement and Setback in Islamic Banking Productivity in ASEAN: Do Technological Changes Matter? *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 7(3), 593 – 614.

Saleh, A.O.H., Abdirasak, A., Zakariyah, H. and Taoufiq, E. (2021). *Shariah Supervision Controls of Islamic Banks: a Critical Analytical Study*. Springer International Publishing, Switzerland, pp. 1639-1653.

Setiawan, R.A. (2021). Shariah Compliance Risk in Islamic Bank: Does Indonesia Need to Adopt New Shariah Risk Rating Approach? *Wacana Hukum, Ekonomi dan Keagamaan*, 8(2).

Syarif, F. (2019). Regulatory framework for Islamic financial institutions: lesson learnt between Malaysia and Indonesia. *Journal of Halal Product and Research (JPHR)*, 2(2), 79–85. <https://doi.org/10.20473/jhpr.vol.2-issue.2.79-85>

Ullah, H. (2014). Shari'ah compliance in Islamic banking: an empirical study on selected Islamic banks in Bangladesh. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 7(2), 182-199.

Wiyono, E.D. and Ibrahim, R.M. (2020). The Influence of Shariah Compliance, Risk Perception and Service Quality on the Trust and Loyalty of Islamic Rural Bank Customers in Indonesia. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 13(1), 1-21

Wu, X., Chen, H.X. and Li, X. (2019). The moderation effect of social factors on marketing factors in consumer research. *Transnational Corporations Review*, 11(2), 157-165.

Zainudin, S.M., Abdul Rasid, S.Z., Omar, R. and Hassan, R. (2019). The Good and Bad News about the New Liquidity Rules of Basel III in Islamic Banking of Malaysia. *Risk Financial Management*, 12, 120. <https://doi.org/10.3390/jrfm12030120>